

ra istočnojadranski prostor uzimajući u obzir tromeđe na kojemu se našao između Osmanlija, Venecije i Habsburške Monarhije i koji je uvjetovan ratovima, društvenim krizama, graničnim problemima i sudarima različitih kultura. Pokušava ukazati i na ulogu znanstvenika, umjetnika, i njihov doprinos u jadranskim biskupijama u tome.

Ovdje prikazan zbornik radova prinos je proučavanju brojnih sastavnica iz prošlosti Zadarske biskupije/nadbiskupije u razdoblju srednjeg i ranog novog vijeka. Raznolikost obrađenih tema može poslužiti kao temelj daljnjem istraživanju, ali i kao vrijedno djelo koje upotpunjuje sliku bogate prošlosti Zadra.

Šime Dunatov

Crkva i samostan paških benediktinki. Zbornik radova sa znanstveno-stručnoga skupa održanog u Pagu 25. rujna 2004. godine posvećen uspomeni opatice Gertrude Magaš, ur. Miroslav Granić, Matica hrvatska Pag – Samostan benediktinki sv. Margarite u Pagu, Pag 2010., 457 str.

U crkvi Marijina Navještenja, koja se nalazi u sklopu ženskog benediktinskoga samostana u Pagu, predstavljen je 5. lipnja 2010. u poslijepodnevnim satima zbornik *Crkva i samostan paških benediktinki* u kojemu su objelodanjeni radovi više autora sa znanstvenog skupa koji je održan 25. rujna 2004. pod visokim pokroviteljstvom zadarskog nadbiskupa, danas pokojnog mons. Ivana Prende. Zbornik je posvećen uspomeni opatice Gertrude Magaš, a njegovi su izdavači Matica hrvatska iz Paga i Samostan benediktinki sv. Margarite. Zbornik su predstavili prof. dr. Miroslav Granić s Filozofskog fakulteta u Zadru kao glavni urednik, prof. dr. Slavko Slišković s Katoličko-bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te dr. sc. Ante Gulin, upravitelj Odsjeka za povijesne znanosti HAZU iz Zagreba.

Nakon uvodnog dijela, koji je podnio dr. Granić, o nastanku i širenju benediktinskog reda u svijetu govorio je dr. Slišković navodeći da je prvi benediktinski samostan utemeljio sv. Benedikt 529. u Montecassinu pod geslom *Ora et labora* – Moli i radi. U Hrvatskoj se prvi benediktinski samostani javljaju u 9. st. i danas ih ima desetak, od kojih je osam ženskih zajednica.

Sadržaj Zbornika predstavio je dr. Gulin navodeći da on započinje predgovorom gl. urednika, Miroslava Granića (7-8), nakon kojega slijedi 14 radova naših poznatih znanstvenika i stručnjaka različitih zvanja i zanimanja. Zbornik je podijeljen na dvije cjeline: prvi dio posvećen je drevnom i slavnom samostanu paških benediktinki koji se u starom gradu Pagu spominje još od 1318., kada je tu bila utemeljena mala zajednica Bogu posvećenih djevoja skromnih početaka čiji se život nakon 1483. nastavio u novom Pagu u nešto boljim uvjetima i predanom radu u molitvi za spas i dobro ljudskih duša.

Drugi dio Zbornika posvećen je životu i djelu opatice majke Getrude Magaš, koja je svojim radom i duhovnim životom u neljudskim postupcima, zločinima, nemoralu i licemjerju komunističke ideologije te nepoštivanju ljudskog života obilježila jedan vremenski period kako tog samostana, tako i paške povijesti. Ona je bila velika majka i tako će ostati zapamćena u paškoj povijesti. Zbog njezinih iznimnih zasluga za Pag i njegove ljude i obitelji, posvećen joj je taj zbornik, koji sadrži sljedeće priloge:

Miroslav Granić u radu *Povijest samostana i Crkve paških koludrica* (11-61) opširno prikazuje povijest te ustanove od njezina utemeljenja do početka 20. stoljeća. Kroz dugu i složenu prošlost samostan je prošao sve strahote, pustošenja, razaranja i zločine, napose one koje su

im 1394. nanijeli Zadrani i njihovi saveznici "nikad siti paške krvi" kako navodi Granić, koji se u daljem tekstu iscrpno osvrće na samostanske posjede i dobra, solane i prihode, na privatnu samostansku žensku školu koja djeluje još od 1603., na žensku pučku školu koja je osnovana 1843., na pašku čipku, koja je umijeće ruku paških koludrica, na crkveni interijer, na oltare, na predmete od zlata i srebra (pokaznice, kaleže, križeve, kadionice), na unutarnji ustroj samostana, na poznatije paške župnike vezane uz samostan te na relikvije. Prilogu je dodano nekoliko faksimila isprava i nacрта.

Dubravko Knežić u radu *Samostan i crkva paških benediktinki u apostolskim vizitacijama (1579.–1625.)* (63-91) govori o tri apostolske vizitacije ili pohoda samostanu paških koludrica: prvu vizitaciju učinio je 23. i 24. svibnja 1579. veronski biskup Augustin Valier (1531.–1606.); drugu od 20. do 23. svibnja 1603. vicentinski biskup Mihovil Priuli (1547.–1603.), koji je od velikog napora nakon povratka u Veneciju obolio i 1. kolovoza umro, a treću vizitaciju obavio je od 11. do 19. ožujka 1625. tek imenovani zadarski nadbiskup Oktavijan Garzadori (1567.–1652.), rodnom iz Vicenze. Kroz kraće podnaslove autor se osvrće na svaku od navedenih vizitacija te donosi opis crkve i njezinih oltara, osvrt na naredbe za crkvu Marijina Navještenja, na samostanski život te donosi popis imena i prezimena koludrica. Radu je priloženo nekoliko faksimila vizitacija.

Josip Celić u *Nekrologu i obvezniku misa samostana sv. Margarite u Pagu* (93-162) govori o izvorniku koji je sačuvan u djelu poznatog paškog pravnog povjesničara Marka Laure Ruića *Frammenti storici ed altre memorie...* pod naslovom *Necrologium monialium sanctae Margaritae de Pago*. Riječ je o samostanskom mrtvaru i obvezniku misa koji je vjerojatno sastavio ili iz postojećeg predložka prepisao Ruić. Rad se sastoji od podnaslova: uvod, tradicija samostana, tekstovna predaja nekrologa, *nekrologium* ili popis umrlih koludrica od 1632. pa nadalje kroz godinu i po mjesecima, kritički osvrt na *nekrologium*, u koji su ubilježena imena paških koludrica podrijetlom iz građanskih i slavnihi plemićkih obitelji, staleška pripadnost redovnica, tekstovna predaja obveznika misa i osvrt na blagdane crkvenih svetkovina paških benediktinki koje su, uz druge, primarno slavile Svetu krunu Gospodinovu u svibnju te svetkovinu sv. Benedikta. Radu su priložene brojne fotokopije izvornog materijala nekrolga sv. Margarite u Pagu iz spomenutog djela *Frammenti Storici*.

Rad Emila Hilja *Srednjovjekovna umjetnička baština paških benediktinki* (163-176) sadrži kraći osvrt na povijest i gradnju samostana koji je 1318. osnovao bračni par bez djece Juran i Milica Pogančić obdarivši ga nekim posjedima za daljnji život benediktinki. Autor se iscrpnije osvrće na unutrašnju arhitekturu crkve, na krunu zdenca, na grb paškog kneza Paola Malipiera, na drvene kipiće i slike sv. Margarite i Bogorodice, na relikvijare sv. Klare i sv. Trna, koji predmeti pripadaju crkvenoj i hrvatskoj kulturnoj baštini. Prilogu je dodano 18 tabli slikovnih priloga navedenih predmeta.

Pavao Vežić u radu *Kapela sv. Nikole Jurja Dalmatinca u crkvi Marijinog navještenja u Pagu* (177-184) ponajprije se osvrće na crkvu koja je kao jednobrodna longitudinalna građevina s potkovastom apsidom podignuta prije 1467., kada je ugovorena i gradnja spomenute kapele u nojoj, a posvećena je 1483. Marijinu Navještenju. Gradnju crkve i kapele autor pripisuje našem poznatom graditelju i kiparu Jurju Dalmatincu; slijedi potom detaljan opis kapele kojoj je priložen nacrt s dvije slike.

Nikša Kuščić u *Starim grbovima i pečatima u crkvi i samostanu paških benediktinki* (185-207) opširnije se osvrće na stari samostanski pečat s likom sv. Benedikta i njegov natpis, na samo-

stanski grb oblika normanskog štita koji je podijeljen na četiri heraldička polja s elementima zlatnog trobrijega s dvostrukim križom, golubicom i velikim slovom M s osmokrakom zvijezdom – Marijinim znakom. U radu su obrađeni kameni grbovi obitelji Bon, Mirković, Mišolić, Slovinja, grada Paga, Mletačke Republike, kneza Loredana, zatim grbovi na pečatima javnih bilježnika te grbovi i pečati na ispravama sa 16 tabli slikovnih priloga.

Ivana Prijatelj Pavičić u svojem *Prilogu poznavanju slike Svete obitelji F. Defreggera* (209-214) osvrće se na sliku Svete Obitelji, rad njemačkog slikara Defreggera, koja je između 1923. i 1925. bila poklonjena paškoj opatici Gertrudi Magaš, a koja se danas čuva u Riznici samostana paških koludrica. U radu se donose važni biografski podaci o slikaru Franzu Defreggeru, koji je rođen 1835. u istočnom Tirolu, a umro je 1921. u Münchenu. Prilogu je dodana slika Svete Obitelji.

Josip Kršulović u svojem radu *Obnova i rekonstrukcija Crkve Navještenja BDM i samostana časnih sestara benediktinki Sv. Margarite u Pagu u razdoblju od 1998. do 2000. godine* (215-245) donosi opće podatke o crkvi i samostanu te opisuje zatečeno stanje crkve, fazu istraživanja i konzervatorski tretman te radove obnove i rekonstrukciju crkve u navedenom razdoblju. Prilogu su dodani brojne snimke i nacrti sa slikovnim priložima zatečenog stanja te idejni projekti. Tim prilogom završava prva cjelina zbornika posvećena kulturnoj baštini paških koludrica.

Drugi dio Zbornika posvećen je časnoj majci Gertrudi Magaš, opatici, o kojoj su pisali sljedeći autori.

Damir Magaš u svojem radu *Vinjeračko-paške veze i obiteljski korijeni Anđele Serafine (časne majke Gertrude) Magaš* (249-272) prikazuje obiteljske i plemenske korijene donoseći osnovne podatke iz životopisa o časnoj Majci Gertrudi rođenoj u Vinjercu 27. siječnja 1897. u hrvatskoj pomorskoj i pobožnoj obitelji Nikole i Marte, r. Veršić, koja je živjela i djelovala kao koludrica-benediktinka na Pagu; bila je uvažena i štovana, ne samo u svom kraju, nego i u cijeloj Nadbiskupiji zadarskoj i među svim hrvatskim benediktinkama između dvadesetih i sedamdesetih godina 20. st. Časna Majka Gertruda, naglašava autor, ostavila je iza sebe neizbrisiv trag u ovom benediktinskom samostanu u kojemu se oprostila od ovozemaljskog života 2. srpnja 1974. Članku su dodane dvije fotografije majke Gertrude.

Bernardin Škunca u svojem se *Duhovnom profilu opatice majke Gertrude Magaš prema djelu njezinih meditacija iz 1935.* (273-286) osvrće na rukopisni svezak od 114 stranica majke Gertrude koji sadrži kratke meditacije. Sačuvan je i njezin *curriculum vitae* – životopis. Autor je nastojao što dublje ući u srž rukopisa i u "dušu" autorice, tj. u njezino razmišljanje. Radu je priloženo nekoliko faksimila rukopisa.

Stjepan Kaurlo to u *Zabavištu sv. Anđela Čuvara (s osvrtom na prosvjetnu i odgojnu djelatnost paških koludrica u pregledu građe paškog školstva)* (287-406) opsežno prikazuje rađanje paškog školstva koje svoje začetke ima, ako se uzme prvi spomen učionica, već od 1466. Autor je kroz podnaslove *Škole za dječake i klerike u gradu Pagu* prikazao cjelokupno paško školstvo, donio popis učitelja s njihovom kraćom biografijom, popis učiteljskih zborova, osvrst na pučke i pomoćne škole na otoku Pagu u Kolanu, Lunu, Barbatu, Povoljani; osvrće se i na *Škole za djevojčice u gradu Pagu* s popisom njihovih ravnateljica, učiteljica i vjeroučiteljica, učiteljskih zborova, na *Istaknute učiteljice i upraviteljice ženskih pučkih škola u Pagu* s njihovim opsežnijim životopisom. Slijedi potom opsežan osvrt na *Benediktinski samostan sv. Margarite, na Samostansku žensku školu te Žensku pučku školu u Pagu u nastanku i razvoju čipke – paškoga i talijanskoga tega* te na *Zabavište sv. Anđela čuvara* ili tzv. Malu školu

(1923.–1945.) Taj opsežan i temeljni rad za paško školstvo obiluje brojnim faksimilima isprava i novina te portretnih fotografija časnih sestara benediktinki, obitelji, djece, biskupa i paških čipki na 16 tabli.

Antun Pečar u radu *Don Joso Felicinović i majka Gertruda Magaš utemeljitelji karitativne djelatnosti u Pagu* (407-410) ukratko se osvrće na osobnosti i djela kanonika, mons. Josipa Felicinovića i opaticu Gertrudu Magaš, dvije veoma zaslužne crkvene osobe za utemeljenje karitativne djelatnosti u Pagu.

Živko Kustić u *Sjećanju na majku Gertrudu Magaš* (411-413) ukratko se osvrće na jedinstvenu duhovnost majke Gertrude navodeći da je ona bila "Sva u Bogu i sva u Pagu".

Rozarija Gligora, kao opatica istog samostana, u svojem radu *Duboko sjećanje na majku Gertrudu Magaš, opaticu* (415-418) iznosi svoje duboko sjećanje na majku Gertrudu.

Ivan Prenda, nadbiskup zadarski u *Riječi o majci Gertrudi opatici* (419-421) navodi u posljednjem prilogu toga zbornika osobno svjedočanstvo o časnoj majci Gertrudi Magaš, opatici samostana sv. Margarite u Pagu, 25. rujna 2004. godine, dodajući nakraju homiliju, tj. sv. misu zahvalnicu za majku Gertrudu koju je sam služio.

Ovaj zbornik, kako je na kraju njegova predstavljanja i sam naglasio, ima posebno značenje, ne samo za crkvenu povijest grada Paga, nego i u širem smislu, za cjelokupnu hrvatsku historiografiju; zaključimo nadbiskupovim riječima: *dokle god se događa dijalog između Boga i čovjeka, a Majka Gertruda je svjedočanstvo za nj, za svijet i čovjeka ima nade.*

Ante Gulin

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 51, Zadar 2009., 275 str.

Najnoviji broj *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* izašao je 2009. godine, a podijeljen je u dvije rubrike – *Radovi i građa* (1-263) te *Ocjene i prikazi* (265-272). Prvi dio časopisa čini osam izvornih znanstvenih, jedan stručni i jedan pregledni članak. Tekstovi se bave raznolikim temama i obuhvaćaju period od ranog srednjeg vijeka do Drugog svjetskog rata.

Prvi članak nosi naslov "*Translatio beati Chrysogoni martyris*" kao *narativno vrelo rane hrvatske prošlosti* autora Zvezdana Strike (1-53). Autor govori o izvoru koji je nastao krajem 15. stoljeća temeljeći se na nekom starijem predlošku, a opisuje legendarni prijenos relikvija sv. Krševana. Nastavljajući svoja istraživanja na povjesničare koji su se ranije bavili tim tekstom, Strika na temelju unutarnjih i vanjskih kritičkih spoznaja detaljno analizira tekst u kojemu se nalaze brojna zapažanja važna za bolje razumijevanje povijesti Zadra i njegovih odnosa sa svojim zaleđem u ranom srednjem vijeku.

Članak pod naslovom *Zadar i Četvrti križarski rat* bavi se temom inače relativno dobro zastupljenom u hrvatskoj historiografiji, a napisao ga je Ivan Božilov (55-67). Na temelju spisa Geoffroya de Villehardouina i Robera de Clarija, dvojice povjesničara Četvrtog križarskog rata, autor proučava pripremu i početak pohoda od 1201. do 1203. godine stavljajući Zadar i njegovo osvajanje od strane križara u prvi plan. Osuđujući taj čin u koji su bili upleteni križari, Venecija i papa Inocent III., Božilov zaključuje kako je Zadar time postao mjesto izgubljenih iluzija i neprincipijelnih obračuna te kako je njegovo uništenje bilo samo uvertira u križarsko osvajanje Carigrada 1204. godine.

O srednjovjekovnom Zadru govori i sljedeći članak, naslova *Isprave o Zadarskom miru 1358. godine*, čiji je autor Milko Brković (69-107). Pručava se osam isprava koje se tiču Zadarskog